

- [illegible]

امربه معروف ونهی آن منکر

سید حسن اسلامی اشراقی

قم: بلوار معلم، مجتمع ناشران،
طبقه سوم، واحد ۳۱۴، انتشارات کتاب طه
دفتر انتشارات: ۰۲۵-۳۷۷۴۴۶۲۴
دورنویس: ۰۲۵-۳۷۷۴۳۶۲۴
فروشگاه (کتابسرای طه): ۰۲۵-۳۷۸ ۴۸ ۳۲۶

ketabtaha.com

ketabtaha@gmail.com

@tahabooks

instagram.com/ketabtaha

امربه معروف ونهی از منکر

سید حسن اسلامی اردکانی

• ناشر: کتاب طه

• چاپ اول: بهار ۱۳۹۷

• شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

• شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۳۰-۴۴۰-۹

• ویراستاری و طراحی: سید علی رضا صالحی

• صفحه آایی: معصومه کرم پور

• بازخوانی: محمد فیروزیان، سید حسن صالحی

• کنترل فنی: سید علی رضا صالحی

• ناظر فنی چاپ: علیرضا سلیمان سجر

• چاپ و صحافی: بوستان کتاب

همه حقوق این اثر محفوظ است. هرگونه تکثیر، انتشار، اقتباس و تخریب یا قسمتی از این کتاب به هر صورت (چاپ، کپی، صوت، تصویر، انتشار در فضای مجازی) بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است و به موجب «قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان» پیگرد قانونی دارد.

سخن ناشر

آیا به عنوان مربی معروف و نهی از منکر را در جوامع پیشرفته امروزی به کار گرفت؟ امری سستی در مشخصات جوامع مدرن چه جایگاهی می‌تواند بیابد؟ این کتاب که قلمی گویا و جذاب دارد، کوشش با بازخوانی امر به معروف و نهی از منکر، به ویژه با توجه به جوانب اخلاقی و ادب و حدود آن، برای استفاده صحیح از این سنت پیش پای ما بگذارد. این رویکرد نو، ایده بسیار قابل توجه است، تا جایی که مایکل کوک - از پژوهشگران بنام در زمینه مطالعات اسلامی در جهان - رویکرد این کتاب را راهکاری معقول برای اجرای مدنی و نهی از منکر در جوامع اسلامی می‌داند. او معتقد است حتی جهان غرب نیز متاثر از امر به معروف و نهی از منکر برای ناهنجاری‌های اجتماعی الهام بگیرد. داستان ابتدای کتاب مایکل کوک گویای این مطلب است. برای آشنایی با کتاب کوک و اهمیت کتاب حاضر، مطالعه دو ضمیمه پایانی این کتاب را به خوانندگان پیشنهاد می‌کنیم.

امیدواریم این اثر بتواند در آشنایی نسل‌های جدید با امر به معروف و نهی از منکر به کار آید و همه کسانی که دغدغه خوب زیستن و اصلاح جامعه را دارند از آن بهره گیرند. همچنین شایسته است افراد، مراکز و نهادهایی که رسالت امر به معروف و نهی از منکر را جزء وظایف خود می‌دانند، با استفاده از این اثر، حدود و ضوابط اخلاقی و اسلامی امر به معروف و نهی از منکر را در نظر گیرند تا مبادا با نیت امر به معروف و نهی از منکر، مرتکب منکراتی سهمگین‌تر شوند.

آماده‌سازی و انتشار این اثر مرهون یاری‌ها و حسن سلیقه همکاران در واحد تولید و آماده‌سازی کتاب مؤسسه فرهنگی طه است. از همه آنها متشکریم و برای آنان و نویسنده محترم که صبورانه در فرایند کار همراهی کردند آرزوی بهروزی و موفقیت داریم.

انتشارات کتاب طه

مؤسسه فرهنگی طه

فهرست

پیش‌گفتار ویراست دوم ۱۱

مقدمه، ریز، استعاره ۱۳

فصل اول: بحث‌های مقدماتی

معنای امر به معروف و نهی از منکر ۱۷

فصل دوم: امر به معروف و نهی از منکر در قرآن کریم

یکم: وجوب امر به معروف و نهی از منکر ۲۶

دوم: تدریجی بودن تشریع حکم این فریضه ۲۶

سوم: فراگیر بودن این فریضه در همه ادیان ۲۷

چهارم: تحمل شدائد در عمل به این فریضه ۲۸

پنجم: امر به معروف و نهی از منکر کاری بسیار برگزیده است ۲۸

ششم: نابودی جوامع گذشته بر اثر ترک این فریضه ۲۹

هفتم: همگانی بودن وظیفه امر به معروف و نهی از منکر ۳۰

هشتم: مسئولیت بیشتر عالمان دین ۳۰

نهم: وظیفه زنان در امر به معروف و نهی از منکر ۳۱

دهم: هدف از امر به معروف و نهی از منکر ۳۱

یازدهم: تلازم این فریضه با کسب قدرت ۳۲

دوازدهم: تفاوت در مفهوم «امر به معروف» و «نهی از منکر» ۳۳

فصل سوم: امر به معروف و نهی از منکر در روایات

یک: دامنه امر به معروف و نهی از منکر ۳۸

دو: امر به معروف و نهی از منکر، روزی و مرگ ۳۹

سه: امر به معروف و نهی از منکر و جهاد ۴۰

چهار: امر به معروف و نهی از منکر و غایت دین ۴۱

- پنج: امر به معروف و نهی از منکر و ملاک دین داری ۴۱
- شش: امر به معروف و نهی از منکر و استجابت دعا ۴۲
- هفت: ترک امر به معروف و نهی از منکر و زوال نعمت ها ۴۲
- هشت: امر به معروف و نهی از منکر و جامعه حیوانات ۴۳

● فصل چهارم: امر به معروف و نهی از منکر و نظام حُشبه

- پیدایش حُشبه ۴۵
- حُشبه چیست؟ ۴۶
- وقایع و اختلالات محتسب ۴۸
- مسئله محتسب ۵۱

● فصل پنجم: علل مهجوریت امر به معروف و نهی از منکر

۱. آزمندی ۵۶
۲. ترس ۵۷
۳. سوء استفاده ها ۵۸
۵. برداشت نادرست ۶۲
۶. فهم نادرست شرایط امر به معروف و نهی از منکر ۶۵
۷. عزلت ۶۶
۸. شتاب زدگی ۶۸
۹. نشناختن زمان ۶۸
۱۰. نشناختن قوانین جامعه ۶۹

● فصل ششم: جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در مرام اسلامی

- امر به معروف و نهی از منکر در علم کلام ۷۱
- امر به معروف و نهی از منکر در علم اخلاق ۷۳
- امر به معروف و نهی از منکر در علم فقه ۷۷

● فصل هفتم: شرایط امر به معروف و نهی از منکر

۱. آمو و ناهی خود باید معروف و منکر را بشناسد ۸۶
۲. آمو و ناهی احتمال بدهد که امر به معروف و نهی از منکر تأثیر دارد ۸۸
۳. تارک معروف و عامل به منکر بر ادامه شیوه خود اصرار داشته باشد ۹۱
۴. امر به معروف و نهی از منکر موجب مفسده ای نباشد ۹۲
۵. آیا آمو و ناهی خود باید پای بند گفته هایش باشد؟ ۹۴

فصل هشتم: مراتب امر به معروف و نهی از منکر

مراتب سه گانه ۱۰۰

فصل نهم: آداب امر به معروف و نهی از منکر

ضرورت ۱۰۵

آداب امر به معروف و نهی از منکر ۱۰۶

آنچه گذشت ۱۲۳

پیوست ۱ ۱۲۹

بزرگانی امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه اسلامی ۱۲۹

پیوست ۲ ۱۶۷

درباره کتاب امر به معروف و نهی از منکر سید حسن اسلامی اردکانی ۱۶۷

گزیده منابع ۱۷۱

پیش‌گفتار ویراست دوم

کتاب حاضر با زبانی ساده، با هدف معرفی یکی از ارکان اسلام و فرهنگ اسلامی نگارش یافت و جزو مجموعه «از اسلام چه می‌دانیم؟» منتشر شد. با توجه به هدف و مخاطبان این مجموعه، یعنی نسل جوان، کوشش شد تا از بحث‌های فنی و مفصل پرهیز و به زبانی روشن آموزه‌های اسلامی برای علاقه‌مندان توضیح داده شود. با این نگاه، نباید از چگونگی نگارش و انتظار پژوهشی تازه یا ابداعی نظری داشت. این نوشته با اتکا به آنچه در فرهنگ اسلامی درباره امر به معروف و نهی از منکر نوشته شده است، می‌کوشد تصویری روشن از این مسئولیت اجتماعی به دست دهد. یگانه ادعای این کتاب، اگر ادعایی باشد، پیراستن مباحث فنی از زوایای آن و عرضه آنها به شکلی مختصر و در عین حال، خالص خوان است. اگر نویسندگان به این هدف دست یافته باشند، انتظار دیگری ندارد.

هنگامی که انتشارات کتاب طه (وابسته به مؤسسه فرهنگی «بزمیم») به نشر این کتاب گرفت، قرار شد آن را بازنگری کنم. پس از مرور کتاب در بسم که پس از دو دهه از نشر اولیه کتاب، همچنان مباحث آن به شکل سابق قابل نشر است و همچنان دستکاری محتوایی یا ساختاری، این کتاب را از جامعه هدف آن دور می‌کند. همچنان جامعه ما نسبت به مسئولیت امر به معروف و نهی از منکر نگرش منسجمی ندارد و در حالت نوسان بین دو سوی افراط و تفریط است. هنوز درک روشنی از ابعاد این فریضه در جامعه رواج ندارد و غالباً شاهد نگاهی تنگ و محدود به این مسئولیت بزرگ هستیم. علاوه بر آن، شیوه درستی در اجرای این فریضه دیده نمی‌شود و شرایط

و آداب و اخلاق آن رعایت نمی‌گردد. گویی آمران به معروف فقط در پی إسقاط تکلیف هستند و کاری به پیامد بلندمدت کار خود ندارند. به همین سبب، گاه برای پیشگیری یا زدودن یک خطا، خطاهای اخلاقی و شرعی دیگری مرتکب می‌شوند.

در برابر نگرش سنتی بالا و در واکنش به امر به معروف و نهی از منکر، شاهد نگاه نادرست متقابلی هستیم که امر به معروف و نهی از منکر را بی موضوع می‌کند و می‌کوشد آن را از عرصه جامعه بزداید. گویی این فریضه امری تجملی یا تحمیلی است. این نگاه مدعی آن است که می‌توان مسلمان زیست، بی آنکه کاری به امر به معروف و نهی از منکر داشت. در حالی که مسلمانی مستلزم و مقتضی داشتن حسن مسرت اجتماعی است. مسئولیت اجتماعی نیز تعبیر دیگری از همان امر به معروف و نهی از منکر است. اینکه کسانی تصور نادرستی از امر به معروف و نهی از منکر داشته باشند و آن را رواج دهند دلیل نمی‌شود که کسان دیگری به جای اصلاح این تصور سست، از بیخ و بن منکرارزش آن شوند و به تعبیر سنتی خودمان «بهر کیکی»^۱ گلیمی را به آنان یا به تعبیر ربی «بچه را با آب کثیف درون تشت، دور بیاندازند». «سخن کوتاه، نگرش سنتی، تنگ نظری در قبال امر به معروف همان قدر خطا است که بی اهمیت شمردن آن و بی توجهی به نقش آن در صلاح جامعه. این نکته‌ها مایه آن شد تا به ساختار و محتوای کتاب حاضر دست زنم. با این حال، سراسر متن را خواندم و عبارات و جملات را اصلاح و جاهایی حذف کردم. حاصل کار کتابی است که از نظر محتوایی همچنان صورت که خود را نگه داشته و از نظر نگارشی کمی به روز و حتی از نظر حجمی اندکی لاغرتر شده است. داوری نهایی درباره قوت و ضعف آن به عهده خوانندگان است و سپاس از شما را هم شد اگر رأی خود را در این باب با نویسنده در میان بگذارند و در بهبود کار او را یاری دهند.

سید حسن اسلامی اردکانی

۱۳۹۷

۱. کیک در فارسی قدیم همان کک است؛ حشره‌ای شبیه شیش که در جاهای آلوده و کثیف خانه می‌کند و از خون جانوران تغذیه می‌کند. در دفتر اول مثنوی آمده است:

بهر کیکی تو گلیمی را مسوز وز صداع هر مگس مگذار روز
و سنایی گوید:

دوست را کس به یک گنه نفروخت بهر کیکی گلیم نتوان سوخت

2. Don't throw the baby with the bathwater.

مقدمه ویراست اول

شهر خفته و مردم آرام بودند و شب همه جا تارهای سیاه خود را گسترده بود. مردی در تاریکی به شب‌گردی مشغول بود و کوچه‌ها و گذرها را به آرامی پشت سر می‌گذاشت و همه جا را با کاردی. به خانه‌ی رسید. بوی فساد به مشامش خورد. در بسته بود. از دیوار خود را بالا کشیده از راه درون خانه شد. مردی دید با زنی به شراب نشسته است. گفت: «ای دشمن خدا! پنداشتی خداوند چنین گناهی را بر تومی پوشاند؟

- تند مرو! اگر من گناهی کرده‌ام، تو مرتب سه گناه داده‌ای.

- من؟ چه گناهی؟

- آری، تو! نخست آنکه خداوند متعال می‌گوید: «تَجَسَّسْ مَكْنِيْدًا»^۱ و تو تجسس کرده‌ای. دوم آنکه خداوند می‌گوید: «از درها وارد خانه‌ها نروید»^۲ و تو از پشتِ بام به خانه من درآمده‌ای. سوم آنکه خداوند می‌گوید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به خانه‌هایی جز خانه‌های خودتان وارد نشوید، مگر آنکه آشنایی دهید و اجازه بگیرید و بر اهل آنها سلام کنید»^۳ و تویی اجازه و بی‌سلام وارد خانه یحزاق شده‌ای.

۱. «وَلَا تَجَسَّسُوا» حجرات، ۱۲. ۲. «وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا» بقره، ۱۸۹.

۳. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا» نور، ۲۷.

بدین ترتیب، آن کس که می‌خواست گناه دیگری را بر ملا کند، دریافت که در این راه سه خطای بزرگ مرتکب شده است.

آن شب‌گرد، خلیفه دوم عمر بن خطاب بود که عادت داشت شب‌ها در شهر بگردد و از نزدیک بر مسائل آن اشراف داشته باشد؛ مردی که تازیانه‌اش معروف و از شمشیر حجاج هولناک‌تر بود.^۱ دیگری، مسلمانی که در یک مورد بازیچه شیطان شده و به شراب نشسته بود؛ با این حال، آموزه‌های اصیل اسلامی در دل و جان‌ش ریشه داشت و حقوق خود را نیک می‌شناخت و ترس از خلیفه و ارتکاب گناه مانع از به یاد آوردن آنها نمی‌شد. او خوب می‌دانست اگر مسلمانی در خانه‌اش را ببیند، حجاج کسی پوشیده مرتکب شود و آن را بر خود و دیگران بپوشاند، کسی حق پرده نمی‌دارد و داه، او فقط خداست. از این رو، از رویارویی با خلیفه و بر شمردن خطاها پیش‌گامی نمی‌نکرد.

این داستان را ابو حامد غزالی از متفکران بزرگ و دانشمندان اهل سنت در احیاء علوم الدین^۲ و فی سعادۃ^۳ در باب حقوق مسلمانان و ذیل حق دوازدهم یعنی «آنکه همه غیبت‌ها، عیبت‌ها، مسلمانان پوشیده دارد» آورده است و در این باره احادیث و داستان‌های متعددی نقل کرده است. داستان فوق با همه کوچکی، پاره‌ای از ابعاد امر به معروف و نهی از منکر را باز می‌نماید: خلیفه مسلمانان آن را همچون یکی از وظایف خود می‌داند و شبانه به اجرای آن اقدام می‌کند. مرتکب گناه، گرچه به جرم خود معترف است، بر خلیفه خرده می‌گیرد که کشف و اثبات جرم او مشروع نیست. امر به معروف و نهی از منکر آداب و شرایطی دارد و خودسرانه قابل اجرا نیست، نباید به نام امر به معروف و نهی از منکر، حقوق مسلمانان و به‌ویژه آبروی آنان را ندیده گرفت. نام اجرای واجب، محرماتی مرتکب شد. امر به معروف و نهی از منکر جایی است که گناه آشکار و ترک واجب عیان باشد و در این میان نمی‌توان پی جویی و تجسس کرد و سرانجام امر به معروف و نهی از منکر بهانه‌ای برای کینه‌کشی و تصفیه حساب‌های شخصی نیست. این کتاب نیز در پی باز نمودن ابعاد و جایگاه امر به معروف و

۱. این گفته معروف است که: «دُرَّةُ عُمَرَ أَهْيَبُ مِنْ سَيْفِ حَجَّاجٍ».

۲. ج ۲، ص ۲۰۱.

۳. ج ۱، ص ۴۱۹.

نهی از منکر - که به حق والاترین فریضه نام گرفته - و شرح پاره‌ای از شرایط، مراتب و آداب آن است و کوششی است برای رفع پاره‌ای کج فهمی‌ها و سوء استفاده‌ها از آن. این نوشته پژوهشی تازه در این عرصه نیست، بلکه بازگویی آن به زبانی ساده و دور از حواشی است.

از این رو، در آغاز مفهوم امر به معروف و نهی از منکر بیان می‌شود. پس از آن بعد از این فریضه در قرآن کریم و گفتار امامان علیهم‌السلام بررسی می‌شود و جایگاه این فریضه در نظام حشبه و علوم اسلامی نشان داده می‌شود؛ سپس گزارشی از علل ترک این فریضه در جامعه ما عرضه خواهد شد. با بیان اهمیت این فریضه، به شرایط، مراتب و آداب آن می‌پردازیم که از اهمیت و حساسیت خاصی برخوردار است. هدف این بخش پیشگیری از امر به منکرهايي است که با عنوان امر به معروف و نهی از منکر صورت می‌گیرد.

اگر نویسنده در بخشی از اهداف خود موفق شده باشد - یعنی بازشناسی درست این فریضه و بیان خیرات و پاداش - آرد را توفیقی الهی می‌داند و اگر ناتوان از بیان مقصود خود باشد، نشان قصور و کاستی خاصی شمارد.

و ما توفیقی الا بالله

سید حسن اسلامی اردکانی

مهر ماه ۱۳۷۵